

УДК 821.162.1.09:929Словацький Ю.

Короткий В. А.

ДЖЕРЕЛО ДО БІОГРАФІЇ ЮЛІУША СЛОВАЦЬКОГО: СУДОВА СПРАВА ЕРАЗМА СЛОВАЦЬКОГО

Анотація. *Стаття аналізує перебіг багаторічної судової земельної справи поміщика Еразма Словацького – дядька класика польської літератури Юліуша Словацького, з житомирським міським товариством, яка тривала майже три десятиліття. Виявлені в Державному архіві Житомирської області документи відтворюють перебіг складних і суперечливих процесів, що мали місце на теренах Правобережної України після захоплення її Російською імперією. Представники польської спільноти анексованих регіонів Правобережжя, опинившись у складному становищі, шукали шляхи збереження своєї приватної власності, але як засвідчує архівна справа Е. Словацького, це їм не завжди вдавалося зробити. Звернення до найвищих судових інституцій імперії Романових, і навіть самого царя Миколи I, не захистило майнових інтересів Словацьких. Спадкоємці Е. Словацького після багаторічних судових тяжб втратили значну частину земель своїх предків, що загалом відповідало колонізаційній політиці Російської імперії щодо позбавлення земельної власності польського населення Правобережної України.*

Ключові слова: Словацькі, Еразм Словацький, судова земельна справа, Державний архів Житомирської області.

Інформація про автора: Короткий Віктор Андрійович, кандидат історичних наук, професор кафедри Давньої та нової історії України історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Електронна адреса: korotkii@nas.gov.ua

Korotkyi V.

SOURCE FOR THE BIOGRAPHY OF JULIUSZ SŁOWACKI: THE COURT CASE OF ERAZM SŁOWACKI

Abstract. Archives, museums and libraries of Ukraine preserve a large number of various documentary evidences dedicated to the Polish community and its existence on Ukrainian territory, as well as to the life and activities of its individual representatives. The informational potential of these materials is still not fully utilized due to the lack of a comprehensive index with a list of relevant documents and their storage locations in Ukrainian repositories. Increased public interest in iconic figures of Polish history and culture, whose lives were connected with Ukraine, stimulates searches in Ukrainian archives by domestic and foreign scientists.

The article analyzes the course of the long-term land court case between the landowner Erazm Słowacki, the uncle of the classic of Polish literature, Juliusz Słowacki, with the Zhytomyr city society, which lasted almost three decades. The documents discovered in the State Archives of the Zhytomyr region reproduce the course of complex and contradictory processes that took place on the territory of Right Bank Ukraine after its capture by the Russian Empire.

The author carried out an abstract review of a protracted court case involving the landowner (gentleman) E. Słowacki, who alternately sued the Zhytomyr city society and the magistrate, and later the Zhytomyr Duma, for the right to own land located on the outskirts of the city. These institutions protected the interests of the townspeople and did not want to recognize the legal ownership of the land bought by E. Słowacki from the previous owners. In fact, the analyzed conflict had a much deeper basis, and the struggle for land in Right Bank Ukraine was a competition of social structures and political ideologies, which will become obvious a little later. The representatives of the Polish community of the annexed regions of the Right Bank, finding themselves in a difficult situation, looked for ways to preserve their private property, but as evidenced by the archive file of E. Słowacki, they did not always manage to do this. An appeal to the highest judicial institutions of the Romanov empire, and even to Tsar Nicholas I himself, did not protect the property interests of the Słowacki's. The heirs of E. Słowacki, after many years of litigation, lost a significant part of the lands of their ancestors, which generally corresponded to the colonization policy of the Russian Empire regarding the deprivation of land ownership of the Polish population of Right Bank Ukraine.

The land ownership of the Polish elite of Right-Bank Ukraine and the profits it brought to its owners became the strongest economic basis that enabled Polish resistance to the colonial policy of the Russian Empire in this region. Unfortunately, the Polish community was not homogeneous and consolidated in its political aspirations. Part of the Polish elite sided with Russia. Others were forced to see the Russian tsars as defenders of their, if not political, then at least economic interests, dedicating their historical and poetic works to the Russian rulers. Among them was E. Słowacki, who dedicated a poem to Alexander I. However, the question of political loyalty of J. Słowacki's uncle needs additional study as part of a complex and ambiguously interpreted phenomenon.

Key words: Słowacki's, Erazm Słowacki, judicial land case, State Archive of Zhytomyr region.

Information about author: Viktor Korotkyi, PhD of historical sciences, professor of the Department of Ancient and Modern History of Ukraine, Faculty of History, Taras Shevchenko Kyiv National University.

E-mail: korotkii@nas.gov.ua

Korotkyj W.

ŹRÓDŁO DO BIOGRAFII JULIUSZA SŁOWACKIEGO: SPRAWA SĄDOWA ERAZMA SŁOWACKIEGO

Abstrakt. Artykuł analizuje przebieg wieloletniego procesu sądowego ziemskiego pomiędzy ziemianinem Erasmem Słowackim, stryjem klasyka literatury polskiej Juliuszem Słowackim, a żytomierską społecznością miejską, który trwał prawie trzy dekady. Dokumenty odkryte w Archiwum Państwowym obwodu żytomierskiego odzwierciedlają przebieg skomplikowanych i sprzecznych procesów, jakie miały miejsce na terytorium prawobrzeżnej Ukrainy po jej zajęciu przez Imperium Rosyjskie. Znajdujący się w trudnej sytuacji przedstawiciele społeczności polskiej zaborów prawobrzeżnych szukali sposobów na zachowanie swojej własności prywatnej, ale jak wynika z akt archiwalnych E. Słowackiego, nie zawsze udawało im się to. Odwoływanie się do najwyższych instytucji sądowniczych cesarstwa Romanowów, a nawet do samego cara Mikołaja I, nie chroniło interesów majątkowych Słowaków. Spadkobiercy E. Słowackiego po wielu latach sporów utracili znaczną część ziem swoich przodków, co generalnie odpowiadało polityce kolonizacyjnej Imperium Rosyjskiego dotyczącej pozbawienia własności ziemskiej ludności polskiej prawobrzeżnej Ukrainy.

Słowa kluczowe: *Słowaccy, Erazm Słowacki, sądowa sprawa o ziemię, Archiwum Państwowe obwodu żytomierskiego.*

Nota o autorze: *Wiktor Korotkij, kandydat nauk historycznych, profesor katedry historii starożytnej i nowożytnej Ukrainy, Wydział Historyczny, Narodowy Uniwersytet Kijowski im. Tarasa Szewczenki.*

E-mail: *korotkii@nas.gov.ua*

У Державному архіві Житомирської області (м. Житомир, Україна) серед матеріалів Волинської палати цивільного суду нами виявлена судова справа без титульної сторінки (Державний архів Житомирської області(далі ДАЖО) Ф. 17. Оп. 2. Спр. 1. 465 арк.).¹ Вона розпочата 1814-го, а закінчується 1845 роком і нараховує 465 аркушів. Справу відкриває позивна заява, подана полковником Петром Зеленугою на житомирську міську громаду через земельну суперечку. Крім того, у ній містяться позивні заяви інших осіб, товариств і державних інституцій різних рівнів, дотичних до довголітнього земельного конфлікту у Житомирі. Рішення судових інстанцій від найнижчих до найвищих та підготовчі матеріали для цих рішень представлені у судовій справі досить широко. Перші матеріали цього документу (арк. 1-24) написані польською мовою. Далі судове діловодство велося російською мовою (за винятком польсько-мовних аркушів 271-276). Матеріали справи охоплюють значний хронологічний проміжок часу, не мають спільного походження, писалися різними особами і діловодами, тому почерки їх значно різняться. Деякі документи мають ряд скорочень, тому складні для читання. Переклад частини документів на офіційну мову Російської імперії починається з

1 Волинська палата була заснована у серпні 1796 р. у зв'язку з утворенням Волинської губернії. У березні 1797 р. разом з палатою цивільного суду замінена Волинським головним судом. Відновлена 1831 р.(ПЗЗ, 1831, 4894). Складалася переважно з великих землевласників, права яких і захищала. Знаходилася у підпорядкуванні Міністерства юстиції Російської імперії. Була у губернії вищою інстанцією для верхніх земських судів, верхніх розправ та повітових магістратів. Розглядала та вирішувала цивільні справи, що надходили по апеляції та в порядку ревізії з підвідомчих судових установ. Ліквідована 1871 р. Матеріали зберігаються в ДАЖО (Ф. 17, од. зб. 7957, 1831-1872); Державний архів Житомирської області: Путівник. Т. 1. Житомир: вид-во «Волинь», 2014. С. 49.

25 аркушу. Після включення перекладених матеріалів до справи, поміщик Еразм Словацький став центральним її фігурантом як головний позивач.

Матеріали справи свідчать, що поміщик Е. Словацький судився з житомирським міським товариством та магістратом міста, а згодом думою, які представляли інтереси міщан. Конфлікт виник через право володіння землею, яка знаходилася на околиці та у межах міста Житомира. Міська влада (спочатку магістрат, а потім дума) не визнавала законним володіння землею, купленою Е. Словацьким у попередніх власників. Це відбувалося навіть з огляду на те, що існували рішення Правлячого Сенату, який став на бік позивача.¹ Подальші дії житомирської міської влади були направлені на саботування рішень, винесених на користь Е. Словацького.

Перейдемо до реферативного огляду цієї затяжної, далеко не однозначної і, водночас, показової судової земельної справи. Вона дозволяє побачити усі прогалини тогочасного законодавства, яке діяло на Правобережній Україні, а також подає нову інформацію до біографії позивача. Для передачі колориту епохи цитування здійснюється мовою оригіналу із збереженням тогочасних норм правопису.

Матеріали справи засвідчують, що судові тяжби навколо «проблемних» земельних ділянок почалися ще у 1805 р. Конфлікт загострився після придбання цих ділянок поміщиком Е. Словацьким. Міщани, на боці яких виступав магістрат, не поспішали виконувати рішення Волинської палати цивільного суду, винесені на користь Е. Словацького (ДАЖО.Ф.17.Оп.2.Спр.1. Арк. 43.). Міська влада від самого початку судових тяжб, використовуючи різні приводи, наприклад, спливання 10-річного терміну розгляду

1 Магістрати на Правобережній Україні діяли у містах, які мали магдебурзьке право. Навіть після поділів Польщі вони продовжували функціонувати, виконуючи господарчі і судові функції. Житомир одержав магдебурзьке право у 1444 р. Воно проіснувало у місті до 1837 р. Весь цей час магістрат залишався органом місцевого управління. Міська дума та управа замінили його у 1837 р., хоча сам Житомирський магістрат ліквідований лише у 1849 р. Його матеріали зберігаються в ДАЖО. Див.: Державний архів Житомирської області: Путівник. Том 1. Житомир: вид-во «Волинь», 2014. С. 35-36.

справи, свідомо затягувала виконання рішень Волинської палати цивільного суду, фактично ігноруючи їх. Ця обставина ставала причиною нових судових позовів.

Через бездіяльність міської влади, її небажання виконувати судові ухвали Е. Словацький звернувся до Правлячого Сенату. Цей орган був створений рішенням російського царя Петра I. Він діяв від 1711 р. як колегіальний надзвичайний орган для законодавчих і управлінських справ. На відміну від органів з такою ж назвою у Швеції і Речі Посполитій російський Сенат не наділявся парламентськими функціями та був законодорадчим органом. Функції, роль і компетенції Сенату змінювалися. У 1802-1803 рр. при імператорові Олександрі I були спроби реформування Сенату, надавши йому законодавчі функції з поверненням нагляду за адміністрацією, зокрема і міністерствами, а також змінити його склад і становище в системі російського державного управління. Проте, ці спроби не були успішними. Олександр I надав Сенатові статус інституції адміністративної юстиції, прокуратури та суду з наступними функціями: розгляд адміністративно-судових справ, нагляд за державним апаратом через губернських і повітових прокурорів, а також охорона і підтвердження особливих прав різних станів (Див: История Правительствующего Сената за 200 лет, 1711-1911. Т. 1-5. Спб, 1911; Шандра В.С. Адміністративні установи Правобережної України кінця XVIII - початку XX ст. в російському законодавстві. Джерелознавчий аналітичний огляд. Київ, 1998.).

Реагуючи на звернення «поверенних Житомирского мешчанского общества Василя Горкавенка, Григория Власова и Иосифа Пожарского с жалобой» на вищу житомирську судову інституцію та позов Е. Словацького Сенат своєю чергою затребував документи по цій справі у Волинської палати цивільного суду. Вона отримала відповідні розпорядження 3-го Департаменту Сенату 8 червня та 1 вересня 1832 р. (ДАЖО. Ф.17.Оп.2.Спр.1. Арк. 39-40.).

Житомирський суд не поспішав надавати відповіді на запити Сенату, але врешті-решт відправив їх із поясненнями власного розуміння суті справи. Це засвідчують підготовчі матеріали по-

яснень на запит найвищої державної судової інституції (Там само. Арк. 43-55 зв.). Інформувалося, що справа мала давню історію і для вирішення судових позовів щодо «проблемних» земельних ділянок ще 13 жовтня 1805 р. була створена спеціальна комісія до складу якої входили як представники міста, так і позивача (Там само. Арк. 44.). Проте, вже тоді вирішення справи затягувалося через зустрічні позови. Це тривало доки термін її вирішення по суті, передбачений законом, не минув, а члени комісії померли. Участь інших осіб та їх представників, долучених до судового розгляду, лише уповільнювало цей процес. Сторони земельного конфлікту почали долучати нові документи на право володіння земельними ділянками. Найдавніші із згаданих документів спочатку сягали часів Хмельниччини (Там само. Арк. 45.). З часом вони почали датуватися періодом Стефана Баторія.

У копіях матеріалів, направлених до Сенату, знаходимо витяг із судової справи у якому зазначається: «Помещик Эразм Словацкий по крепостной сделке совершенной 1831 года июля 30-го в Главном Суде за уплатою следующих казне крепостных пошлин, приобревший на вечность от графа Паравицина вышеозначенные грунта строениями, поданным в оный Главный суд 17 октября 1831 года прошением известив, что упомянутое комиссарское решение 1814-го июля 15-го начатое, а ноября 4-го числа объявленное, как по причине заведенного между Зеленугою и Паравициним о собственности сказанных грунтов дела, разрешенного окончательно Правительствующим Сенатом в 1826-м году, так и по поводу смерти всех комиссаров разрешавших оное дело, по прочим статьям не окончено» (Там само. Арк. 46-46 зв.). Е. Словацький намагався у судовому порядку вирішити спірні питання довкола купленої ним у законний спосіб ділянки, які дісталися йому у спадок від попередніх власників. Для цього був зроблений її «геометрический план» на якому розмежовувалася власність Словацького та міста. Про ці дії було повідомлено магістрат Житомира (Там само. Арк. 47.).

Резонансність справи змусила втрутитися у її вирішення губернського прокурора, який почав вимагати надання йому копій

усіх документів, пов'язаних і придбанням та забудовою Е. Словацьким проблемної земельної ділянки. Причиною прокурорського звернення до судової палати стали скарги міщан Житомира та магістрату на, начебто, незаконне використання Словацьким «под постройку лавок с жилыми покаями городского грунта» (Там само. Арк. 48.). Цікаво, що подаючи скаргу, житомирський міський магістрат обґрунтовував правомірність своїх вимог посилаючись на норми міського (магдебурзького) права. Це, начебто, давало йому підстави вважати придбання Словацьким означеної ділянки незаконним і домагатися знесення будівель, які на ній знаходилися, оскільки земля на Хлібній площі Житомира належить місту. Поміщик, на думку міської влади, самочинно захопив «проезжую издревле дорогу и закрыл вид Житомирской конюшни» (Там само. Арк. 48 зв.).

Проте, житомирський магістрат не зміг надати документального підтвердження належності землі, якою володів і користувався Е. Словацький, місту. Натомість він прийняв рішення у якому спірні землі визнавалися власністю міста. Прокурорське втручання сприяло появі низки документів, які долучалися до справи вперше, так і нових учасників судового процесу, що лише ускладнювало і відтермінувало вирішення земельного конфлікту між містом і Е.Словацьким. Найцікавішою та найінформативнішою частиною судової відповіді на прокурорський запит стало окреслення існуючих меж земельної ділянки Словацького. У відповіді визначалися межі його земельних володінь, перераховувалися прізвища сусідів та фіксувалося майно Е. Словацького, придбане ним у попередніх власників: «Дом в городе Житомире, находящийся и состоящий в то время в смежности с одной стороны с домом советника Ходоровского с другой с домом советника Грабовского, с третьей с малою дорогою следующею от дороги большой Бердычевской к реке Камянке и Тетереву, с четвертой с дорогою Большой Бердычевской, и возле того дома пустопорозжий грунт состоящий в смежности с грунтом Старостинским, на котором находится старое кладбище и грунтом Сестер Милосердия Житомирского монастыря, с другой

и третьей с вышепоименованными дорогами и корчмою прежде к оному ж грунту, и в то время к городу Житомиру принадлежащую, с четвертой с грунтом и строениями покойного майора Ерохина, а ныне Г. Уварова отделяющимся ручаем Поповкою, покойным помещиком Николаем Каленским отцом ее же Немиричевой от родных братьев ксендза Ивана, равно дворянина Иосифа Соколовского, при сделке 1762 года апреля 7 дня в киевских гродских актах признанной приобетенные все сие не исключая ничего в свою пользу, продала ему Зеленуге, и представила оному поискивать все отторгнутые грунта» (Там само. Арк. 48-48 зв.).

Волинський суд повідомляв прокурора про визнання ним права власності Е. Словацького на придбані у попереднього власника землі. Він зафіксував це у судовому рішенні, але лише щодо тих земель, які не є власністю міста. Волинська казенна палата також зафіксувала і підтвердила правомірність рішення Волинської цивільної палати у конфлікті міщан із Е. Словацьким, про що і повідомила останню листом від 31 жовтня 1832 р. Констатовалося, що використання міщанами і містом «присецьких земель», які належать Е. Словацькому, є незаконним, а тому: «построенные доньше казенные строения как то больницы, конюшни и прочие снять» (Там само. Арк. 57.). Магістрату заборонялося також видавати нові дозволи на будь-яку господарську діяльність на «присецьких землях». Казенна палата від свого імені також повідомила, що деякі документи, на які посилається магістрат «не доведено до сведения Казенной палаты» (Там само. Арк. 58.).

Проте, навіть з огляду на наявність судових рішень по цій справі, Житомирський міський магістрат всіляко гальмував її вирішення, подаючи все нові і нові зустрічні позови на судові рішення, залучаючи нових фігурантів як, наприклад, Житомирського цивільного губернатора (Там само. Арк. 59.). Волинська палата цивільного суду змушена була приготувати на його запит розлогу довідку про судову суперечку між Е. Словацьким і містом. Її підготовчий варіант засвідчує, що подібних довідок канцелярією суду було написано чимало (Там само. Арк. 61-70.).

Всілякі зволікання й перепони у вирішенні земельного конфлікту з Житомирським міським магістратом та міщанською громадою, навіть з огляду на наявність судових рішень, змусили Е. Словацького подати «прошение» на ім'я російського царя Миколи І. Цей документ найповніше репрезентує його позицію у земельному конфлікті, тому зупинимося на його викладі детальніше. «Прошение» подавалося через Волинську палату цивільного суду. На гербовий папір його переписав канцелярист Проспер Фомін син Мокляка. Еразм Словацький його власноруч підписав. У «прошении» він називає себе поміщиком, який живе в селі Ільшівці Житомирського повіту (Там само. Арк. 78.). А куплена ним земля упродовж трьох століть була вотчинною «до возвращения в 1794 году Польского края к России» (Там само. Арк. 78.).

Подання на ім'я російського імператора складалося з дев'яти пунктів. У першому з них йшлося про те, що «земля Пересечизна» (з окресленням її меж) ще у 1598 р. була надана польським королем Стефаном житомирському старості князю Сангушко, який володів нею «по вотчинному земському праву» (Там само. Арк. 78.). Згодом вона перейшла у власність поміщиків Пересецьких та їх спадкоємців. Другий пункт інформував, що через відсутність вотчинників у кінці XVIII ст. житомиряни незаконно, хоча і з відома магістрату, почали використовувати ці землі під забудову. Проте вже у 1805 р. дії міщан і магістрату були визнані Волинським Головним судом незаконними.¹

Шляхи, якими частина цих земель потрапила у власність полковника Петра Зеленуги, пояснюються наступним пунктом «про-

1 Волинський Головний суд був створений у березні 1797 р. замість палат цивільного та кримінального суду у зв'язку з ліквідацією Павлом І тих установ, які були введені в Україні у 1783 р. Катериною ІІ. Знаходячись у підпорядкуванні Міністерства юстиції, був вищою судовою інстанцією губернії. Складався з канцелярії, першого – кримінального та другого – цивільного департаментів. Періодично – в 1809, 1820 та 1826 рр. при Волинському Головному суді додатково утворювався тимчасовий департамент для розгляду кримінальних справ. Ліквідований у 1831 р. Матеріали знаходяться у ДАЖО (Ф. 16. Од. зб. 3852, 1796-1831 рр.); Державний архів Житомирської області: Путівник. Т.1. Житомир: вид-во «Волинь», 2014. С. 48-49.

шення» (Там само. Арк. 78 зв.-79.). У четвертому пункті знаходимо інформацію про подальшу історію земельної ділянки, яка від П. Зеленуги перейшла до полковника Правочини, а у нього 1831 року була придбана Е. Словацьким. Наголошувалося, що вона придбана: «с таковым же правом на захваченные незаконно и застроенные земли» (Там само. Арк. 79.). Серед документів на право земельної власності був і «землемерческий план» придбаної ділянки. Далі розписані поетапно подальші дії нового власника земельної ділянки: «по поданному мною в октябре месяце того же 1831 года прошению Волынская Гражданская палата постановлением своим того же 1831 года ноября 9-го учиненным для исполнения прежнего своего решения 1805 года и такового же съездовой Коммиссии, вновь назначила таковую же Коммиссию, которая определением своим в 1832 году учиненным, все грунта прежде вышезначицими-ся жителями захваченные и на плане показанные, согласно прежнему решению Коммиссии, признала мне просителю и об исполнении такого решения отнеслась 6-го апреля того ж года в Житомирскую Гродскую полицию» (Там само. Арк. 79).

У п'ятому пункті повідомлялося, що поліція і магістрат не виконали судових рішень, натомість, знищивши судові документи, визнали їх незаконними. У наступному – шостому пункті міститься інформація про скарги, подані житомирськими міщанами до Сенату. Сьомий пункт як і попередній частково пояснює причину звернення Е. Словацького до імператора. Прохача не влаштовувало рішення Сенату на скаргу житомирських міщан, які подали до урядової інституції не достовірну інформацію. Базуючись на ній Сенат виніс своє рішення частково на користь міщан. Крім того, Житомирський магістрат по-особливому, винятково на свою користь, трактував сенатську ухвалу. Інформація про це міститься у восьмому, найбільшому за розмірами, пункті подання на ім'я Миколи І. У ньому наводяться численні приклади порушення міським магістратом Житомира майнових прав позивача. Захищаючи правоту власної позиції та підкреслюючи свою законслухняність, Е. Словацький стверджував: «вся эта земля то есть

где она корчма и жандармские конюшни стоят» належить йому. На своїй землі він дійсно будував «лавки», але території не огорожував, оскільки вона була «окопана рвом бывшим вотчинником сего дома» (Там само. Арк. 82-82 зв.).

Останнім пунктом петиції позивач вкотре запевняв, що місто незаконно привласнило собі вотчинні землі, а магістрат «толкует превратно» згадане сенатське рішення на власну скаргу. Міська ж громада намагається відібрати у прохача землю, яка була його власністю і ніколи не виступала об'єктом суперечок. Представники міської влади постійно здійснюють насилля над законним власником землі, причиняючи йому суттєві матеріальні збитки.

Враховуючи все вище означене Е. Словацький просить: «дабы Высочайшим Вашего Императорского Величества Указом повелено было и мое прошение приняв записать и вышеизъясненные действия Житомирского городского магистрата и Градской Полиции по его требованиям, яко противные законам и доказательствам, а даже и самому Указу Правительствующего Сената и прежде временно последовавшие, уничтожить и о оном же Магистрату впредь распоряжаться а Полиции исполнять те распоряжения, воспретить на всегда, лица же допустившие вышеизъясненного грабежа и насилия, равно и тех, по приказанию коих было сие делано, придать Суду; За поделанные мне убытки происшедшие от раскидания ворот к окопанной рвом земли, где посеяна мною пшеница и от раскопания поделанных прежними владельцами оной, ровов, чрез что вся пшеница стравлена скотом, равно от недозволения мне пахать той земли сею весною на яровые посевы, должное вознаграждение учинить с кого следует велеть» (Там само. Арк. 83-83 зв.). Він також просив повернути розписки, якими зобов'язувався демонтувати «лавки» на Хлібній площі. Сповідалося, що лавки дорого коштували їх власнику і є прибутковими для торгівлі. І наприкінці Е.Словацький просив про спокійне володіння тією землею «которая от-давна безспорна и вместе с домом и садом была всегда владема, сообразно землемерческому плану – мне же оставить, а о спорных и застроенных

некоторыми жителями землях, предоставитъ ведатьса как следует» (Там само. Арк. 83 зв.).

Судова справа містить ряд документів (запитів та підготовчих матеріалів), які стосувалися попередніх власників землі, придбаной Е. Словацьким, та копії судових рішень по ній. Вони використовувалися для підготовки відповіді на запит Сенату. 20 березня 1834 р. 3-й Департамент Правлячого Сенату нагадав Волинській палаті цивільного суду про необхідність передачі до цієї державної інституції «объяснений против прошения житомирских мещан с Словацким» (Там само. Арк. 119.). 2 липня того ж року ексекUTOR 3-го Департаменту Сенату знову нагадав Волинській цивільній палаті, що документи по справі Е. Словацького ще й досі не отримані, хоча терміни їх подачі передбачені законом уже минули (Там само. Арк. 120.).

Матеріали справи дозволяють прослідкувати підготовку документів відповідному комітету Сенату, адже саме сенатські запити сприяли активізації процесів, покликаних вирішити цей конфлікт. Найцікавіша інформація стосується розмірів земельного володіння одного з позивачів. Поліція разом із землеміром почали обраховувати площу земель Е. Словацького, які знаходилися за міською заставою. З'ясовується, за донесеннями цієї комісії, що «всего сто шесть десятин пятсот восемьдесят сажений квадратных», начебто, «нічийної» землі «состоят во владении помещика Словацкого» (Там само. Арк. 130.).¹

Для підготовки умотивованої відповіді Сенату Волинська цивільна палата і сама подавала запити. Документи на них подавало і Волинське губернське правління, яке також намагалося розібратися у цій заплутаній справі. Воно визнавало, що окремі міські землі були привласнені Е. Словацьким незаконно, а розгляд справи здійснювався «не тем порядком, который предписан Указом» від лютого 1798 року (Там само. Арк. 139). Губернське правління підтверджувало, що магістрат взагалі не визнавав права Е. Сло-

¹ Десятина – старовинна міра земельної площі в Київській Русі, а пізніше в Україні, Росії та Білорусії. Межевою інструкцією царського уряду 1753 р. визначено розмір десятини у 2400 кв. сажнів, що становило 10925 м², тобто 1,0925 га.

вацького на землі, окрім придбаних ним 1831 року разом з будинком і садом. Водночас констатувалося, що під час суперечки на «проблемних» землях, власником яких за судовим рішенням визнавався Словацький, будувалася жандармська конюшня. Крім того, частина цих земель за розпорядженням шефа корпусу жандармів генерал-ад'ютанта графа Бенкендорфа роздавалася «под огород для 29 жандармов» (Там само. Арк. 143.).

Житомирська міська влада у протистоянні з Словацьким використовувала окремі суперечності, наявні у чинному тоді законодавстві. Вона посилялася, залежно від потреб, на загальнодержавні російські й польські правові норми і закони чи на міське (магдебурзьке) право, або і, взагалі, самочинно приймала необхідні для неї рішення. Разом з тим Волинському губернському правлінню було відомо, що: «Гражданская палата предписала дабы к грунтам значащимся на плане землемерческом находящимся во владении Словацкого никто не мешался и не пользовался, то о исполнении того, предписано от полиции 1-й части Города и объявлено помещику Словацкому» (Там само. Арк. 144).

Незважаючи на наведені вище судові рішення, магістрат не збирався їх виконувати. Поліція доповідала, що президент магістрату самоправно особисто наказав працівникам розкопати рів і дозволив використовувати землю Словацького підрядникам, які робили мостову. Останнього безпідставно звинуватили у тому, що він привласнюючи міську землю, нищив межові знаки (Там само. Арк. 144 зв.).

Новий етап перебігу судової тяжби Е. Словацького з міщанами і містом Житомир, за матеріалами судової справи, розпочався 27 січня 1833 р. Тоді Сенат, реагуючи на скаргу житомирян, своїм розпорядженням «уничтожив по сему делу все решения как Волынской гражданской палаты, так и казенной», і дав їй новий поштовх (Там само. Арк. 145). Найвищий судовий орган Російської імперії у своєму рішенні зазначив, що частина земель Е. Словацького незаконно привласнена ним. Сенат також зобов'язував останнього надати Волинській палаті цивільного суду документи

на право володіння земельними наділами у Житомирі (Там само. Арк. 143.). Водночас за ним зберігалося право «произвести свой иск согласно указу 22 февраля 1798 года» (Там само. Арк. 145).

Рішення Правлячого Сенату на подання житомирського міського християнського товариства, щодо його земельної суперечки з Е. Словацьким, було, як видно із матеріалів судової справи, не на користь останнього. Але воно залишало за ним право подати зустрічний позов до суду. Позивач скористався цим правом і направив ряд зустрічних позовів, адресованих різним державним інституціям. Найінформативніші були написані на ім'я російського імператора Миколи I у травні 1837 р. з додаванням копій попередніх прохань (Там само. Арк. 157-157 зв.; Арк. 166-170.). Цього разу Е. Словацький скаржився на дії магістрату, які нанесли йому суттєві матеріальні збитки від яких він «потерял целодичную прибыль» (Там само. Арк. 166).

Зазначимо, що анотована судова справа містить численні підготовчі матеріали та судові рішення, найбільша частина яких стосується дій магістрату та його рішень і скарг. Вона містить також документи на захист позиції Словацького. Інформативністю виділяється рапорт до Волинської палати цивільного суду колишнього засідателя Житомирського повітового суду Рихлинського (Там само. Арк. 261-264 зв.). Він докладав усіх зусиль для позитивного вирішення на користь Е. Словацького судової тяганини довкола земельного питання. Обстоюючи власну позицію Рихлинський подав рапорт до Волинської палати цивільного суду з викладом спростування звинувачень у свій бік та роз'ясненням власних дій, які він вважав цілком виправданими і законними.

З документу дізнаємося, що Рихлинський підозрювався магістром Житомира у симпатіях до Е. Словацького і через це, на переконання міської влади, всі його дії були направлені на користь останнього. Колишній засідатель виправдовувався, заявляючи, що разом з іншими чиновниками лише виконував положення Указу від 27 січня 1833 р.: «оставить во владении Словацкого все те земли, которые находились у него до решения Главного Суда по сему

делу в 1805 году состоявшегося; то я, – стверджував він, – вместе с семи чиновниками, приступив к исполнению возложенного поручения, потребовал от Словацкого документов доказывающих владение его землями до 1805 года, и когда за представлением таковых я, найдя из оных полное удостоверение какими землями Словацкий и предшестники его владели до 1805 года постановил, таковые возвратить Словацкому; доследования кто именно и по каким правам поселился на земле его поручил местной полиции; на каковое мое определение член магистрата радный Жникруппа и уездный стряпчий подали особое мнение домогаясь от Словацкого яснейших доказательств, и по сему поводу дело поступило обратно в Гражданскую Палату» (Там само. Арк. 261 зв.-262.).

Цивільна судова палата своїм рішенням фактично підтвердила неправомірність дій Рихлинського. За його свідченнями «из оной получил я от 22 апреля указ в коем Палата содействовавшим со мною чиновникам заметила лишнее толкование прав Словацкого, а мне поставила на вид непроизведение самим мною поручаемого полиции доследования, и вновь подтвердила исполнить в точности содержание Указа Правительствующего Сената в первоначально данном мне предписании Палаты прописанного» (Там само. Арк. 262.).

Але Рихлинський не здавався і продовжував здійснювати заходи направлені на реалізацію власного задуму. Він інформував про це Волинську палату цивільного суду. У рапорті читаємо: «Получив подтверждение Палаты и следуя наставлению ононого, пригласив я члена Магистра Жникруппу и стряпчего, открыл действие по сему делу, и не видя никаких обстоятельств к отмене принятого мною суждения, заключил 16 истекшего мая определение, по коему применяя к документам Словацкого на коих Палата и Правительствующий Сенат основывались, равно придерживаясь плана коим велено руководствоваться, постановил, все незастроенные земли принадлежность коих Словацкому и владение оными до 1805 года сими документами ясно доказывается, нынеже возвратить в его владение; дабыже окончательно дело сие расследовать и открыть по каким именно правам на пространстве земли Сло-

вацкого принадлежать долженствующей, разные лица поселились и в которое время» (Там само. Арк. 262.).

Його позиція щодо Словацького очевидна – він на боці останнього і всіляко захищає його майнові інтереси. Рихлинський пояснював, що на законних підставах «вручил Словацкому в вотчинное владение все предписанные Сенатом земли, на принадлежность коих Словацкому нет никакого сомнения, и отнесся в Полицию, как об оповещении о сем смежных жителей по даче Словацкому в случае чьего либо притязания защиты, так и об истребовании от жительствующих на земле Словацкому признаваемой лиц подписи в представлении ко мне документов; самое же дело постановил по окончании представить в Палату – при чем также подтверждено мне было и от Г. Начальника Губернии, на счет исполнения сего Указа» (Там само. Арк. 262 зв.-264.).

Закінчення рапорту, поданого Рихлинським в цивільну палату Волинського суду, швидше нагадувало звинувачення опонентів, ніж виправдання. Там читаємо: «Но впрочем, если Магистрат прямое исполнение моей обязанности и аккуратное выполнение предписаний начальства называет приклонностию в сторону Словацкого, в суждение дела коего я не входил в высшия присудственные места, то дабы избежать на будущее время могущих последовать со стороны Магистра подобных безосновательных и оскорбительных неприятностей, происходящих из невнимательного рассмотрения Магистратом и точного мною исполнения предписаний палаты; – то неблагоугодно ли будет оной Палате, поручение сие сняв с меня возложить на другого чиновника – а если Палате заблагорозсудится оставить оное при мне, то прошу Палату ограничить Магистрат в его изречениях и заставить предписания Начальства понимать в прямом их смысле, неупотребляя обидных выражений на счет исполнителей оных; чего ныне Палата полагаю неоставит без уважения и подтверждения Магистрат взысканию за неправильные в рассуждении меня представление. Бывший заседатель Житомирского уездного суда Рыхлинский 31 июля 1838 г.» (Там само. Арк. 264 зв.).

Рихлинський сміливо захищав інтереси Е. Словацького, але його зусиль виявилось замало для позитивного вирішення на користь останнього земельного конфлікту з містом Житомир. Організована протидія міської влади виявилася сильнішою за норми закону. У пошуках справедливості наступне «прошення» у вересні 1838 р. Е. Словацький знову направив на ім'я російського царя (Там само. Арк. 266-269 зв.). У ньому прохач оскаржував дії житомирського магістрату, звинувачуючи його у самовільному захопленні пересецьких земель ще 1814 року. Він запевняв, що вони належать до категорії вотчинних, тобто тих, які передаються у спадок і можуть бути проданими чи подарованими, а тому місто не мало на них жодних прав. Проте, житомирський магістрат «не имея совершенно никаких доказательств и документов, могущих оправдать его неправильные действия» (Там само. Арк. 266 зв.), самовільно заволодів чужою власністю. Магістрат, виправдовуючи свої дії, називав землі, придбані Е. Словацьким, казенними. Відповідно дії попереднього власника землі графа Ільїнського, який продав ці землі, магістрат також вважав незаконними (Там само. Арк. 266 зв.).¹

У своєму черговому поданні Е. Словацький інформував про наявність у розпорядженні Сенату усіх необхідних документів, які підтверджували його права власності. Тому Сенат і виніс нове рішення на його користь. Чергове «прошення» обумовлювалося наявністю проблем, що виникли «в исполнение Указа Сената» від 1836 р. (Там само. Арк. 265 зв.). Тоді міські урядники Житомира саботували виконання ухвали Сенату, подаючи зустрічні позови по всій вертикалі влади, долучаючи до їх подачі міщан. Крім того створювалися різні комісії, які відтермінували вирішення земельного конфлікту та унеможливлювали виконання указу Правлячого Сенату.

Втягування у багаторічний земельний конфлікт представників всієї владної вертикалі (від місцевої до верховної), включно

1 Насправді Юзеф Август Ільїнський подарував російській короні м. Житомир для облаштування у ньому губернського центру. І лише пізніше, за окремим розпорядженням царя, йому у якості компенсації, було виплачено з казни 39000 золотих. Так у 1840 р. Житомир став губернським містом.

з судовими інституціями всіх рівнів (що зафіксовано матеріалами справи), обумовило нове втручання у її перебіг Волинського губернського прокурора. 14 грудня 1838 р. він знову звернувся до Волинської палати цивільного суду та зобов'язав повітового стряпчого «чтобы он немедленно занялся вместе с прочими членами исполнением Указа Правительствующего Сената по делу помещика Эразма Словацкого с Житомирским христианским обществом о землях в городе Житомире» (Там само. Арк. 308-308 зв.). Почався черговий етап паперової тяганини із залученням усе нових подань і скарг від міського магістрату, який свідомо затягував вирішення конфлікту, однією з сторін якого виступав він сам.

Надзвичайно цікавими документом, який узагальнює інформацію по судових справах Е. Словацького, став ще один рапорт до Волинської цивільної палати колишнього житомирського повітового засідателя Еразма Рихлинського від грудня 1838 р. (Там само. Арк. 310-311.). Останній повідомив, що для приведення в дію сенатського указу він «отнесся в житомирскую полицию» (Там само. Арк. 268 зв.). Остання традиційно разом із міським магістратом саботувала виконання ухвали Сенату, подаючи зустрічні позови у всі владні інституції, долучаючи до їх подачі міщан. Наслідком таких дій, скаржився Рихлинський, стало створення різних комісій, діяльність яких відтягувала вирішення земельного конфлікту та унеможливлювала виконання указу Правлячого Сенату. Указ Сенату від 1836 р., на який він посилався, передбачав повернення «помещику Словацкому земель пересецких разновременно забратых житомирским обществом» (Там само. Арк. 310.). Повідомлялося, що виконати указ без «акуратнейшего содействия Житомирской полиции» (Там само. Арк. 310.) було не можливо. Остання вимагала від самовільних поселенців документи на заняті ними землі, проте останні їх надати не змогли, а натомість проявили «дерзость против чиновника полицейского» (Там само. Арк. 312 зв.). Поліція, проявляючи бездіяльність, лише подавала рапорти, «чем осмеливает виновных к злоупотреблениям и опозданием исполнения означенного Указа Правительствующего

Сената» (Там само. Арк. 312 зв.). Рихлинський звертався до Волинської цивільної палати з проханням повідомити Волинське губернське правління про не виконання поліцією своїх обов'язків «дабы оная впредь без малейшей медлительности исполняла» їх (Там само. Арк. 313.). Житомирський повітовий стряпчий у рапорті на ім'я губернського прокурора також виправдовувався у зв'язку з поданням Рихлинського.

Намагаючись контролювати перебіг виконання сенатського указу, Волинський губернський прокурор направив «предписания» Волинській цивільній палаті (Там само. Арк. 314.). Остання була звинувачена прокурором у несвоєчасному наданні необхідних документів.

Через великий розголос справа Словацького потрапила на розгляд до Київського військового, Подільського і Волинського генерал-губернатора Д. Бібікова. Його канцелярія «по судной части» 21 січня 1839 р. направила Волинській палаті цивільного суду запит про скаргу житомирських міщан на дії Словацького і Рихлинського (Там само. Арк. 321-321 зв.). Цьому передувало «прошение» на ім'я Д. Бібікова від «гласных города Житомира» (Там само. Арк. 322-323 зв.). Воно починалося з інформації: «Волынская Гражданская Палата за получением в 1836 году Указа Правительствующего Сената предписала Господину Житомирскому Уездному стряпчему дабы он обще с членами уездного суда и городского Магистрата оставил во владении помещика Эразма Словацкого все те земли которые находились у него прежде назначения бывшим Главным судом производства, то есть до решения одного суда в 1805 году последовавшего» (Там само. Арк. 322.).

Далі, посилаючись на казенний (державний) статус міста Житомира, гласні стверджували, що на законних підставах Словацькому належить лише «2 десятины 1140 саженой» землі (Там само. Арк. 322-322 зв.). А решта земель, якими він володіє, на їх думку, є власністю міста, незаконно привласненою ним шляхом підробки і нищення документів. Представники місцевої влади Житомира також інформували генерал-губернатора про скарги на Е. Сло-

вацького житомирських міщан. «Помещик Словацкий, – читаємо у паданні, – учредил на городской земле расстоянием от города более двух верст близь селения Станишовки присмотр в виде караула и всех бедных людей занимающихся вывозкою в городе песку, глины и камня и с того имеющих пропитание, затаскивает с подводами в свой дом в самом городе состоящий и не отпуская пока неудовлетворяет его за вывозимые ими вещества от фуры по 20 к. медью. Сопротивляющимся же самовольству его Словацкого велит рубить колеса и повозки с причинением побоев...» (Там само. Арк. 323). Про такі дії Словацького, доповідалося далі, Житомирська міська дума подавала рапорт Волинській цивільній палаті, проте, остання «не приемля возражений ни представителей Житомирского Магистрата и градской Думы» (Там само. Арк. 323.) відмовила у порушенні справи. Резюмуючи своє звернення до генерал-губернатора Д. Бібікова чотири гласних міської думи Житомира просили усунути «бывшего заседателя Рыхлинского от производства сего дела» (Там само. Арк. 323 зв.).

Звернення представників Житомирської міської думи до генерал-губернатора стало причиною нових запитів і службового листування між різними гілками влади. Проте, як свідчать матеріали справи, відповіді і рапорти на запит генерал-губернатора Бібікова лише калькували попередні документи, що вже містилися у ній. Крім того значна частина документації знаходилася у вигляді чернеток з великою кількістю правок і вилучень.

Очевидне, і навіть демонстративне, затягування справи місцевою владою Житомира, нагромадження документів, які суперечили один одному, змусило управління Київського військового, Подільського і Волинського генерал-губернатора Бібікова направити 15 квітня 1840 р. Волинській цивільній палаті листа у якому пропонувалося: «сей Палате употребить надлежащие меры к немедленному окончанию Коммиссиею наряженною в следствие Указа Правительствующего Сената, дела о заведенном помещиком Житомирского уезда Словацким спора о земле на которой существует Житомирская Жандармская конюшня и которая отведена

Житомирскою Городскою Думою для постройкы цейхгауза, караульни и проч. и о исполнении в свое время донести мне» (Там само. Арк. 347.). Військовий губернатор Житомира також пропонував «оной палате принять со стороны своей все возможные меры к самому скорейшему окончанию сего дела» (Там само. Арк. 353 зв.).

У якнайшвидшому завершенні земельної справи і виконанні судових рішень, винесених на користь Е. Словацького, не була зацікавлена не лише влада міста, але й житомирська жандармська команда. Адже для її потреб на землях Е. Словацького передбачалося побудувати казарми, кузню, караульні приміщення, цейхгауз, відкритий манеж, колодязь (Там само. Арк. 353.).

Навіть втручання генерал-губернатора суттєво не пришвидшило виконання рішення Сенату по цій судовій справі. Канцелярія Бібікова повідомила Волинську палату цивільного суду 10 червня 1840 р., що отримала повідомлення про справу Словацького. У ньому також йшлося, що підготовку відповіді генерал-губернатору доручено столоначальнику, якого зобов'язали підготувати її до грудня 1840 р.

Житомирська міська дума, яка на той час перебрала деякі функції магістрату, продовжувала вважати левову частину земель Словацького самовільно захопленими, оскільки їх законним власником, на переконання членів міської думи, було місто Житомир. Навіть з огляду на судові рішення, вкотре винесені на користь Словацького восени 1846 р., дума продовжувала направляти звернення, у тому числі і до Волинської цивільної палати, у яких вимагала надання Словацьким документів на право володіння земельною власністю. Чергові подання від думи отримали військовий і цивільний губернатори Житомира (Там само. Арк. 389-389 зв.). Наслідком стала хвиля однотипних канцелярських документів та їх копій, серед яких домінували рапорти стряпчого, адресовані до різних інституцій.

Через резонансність справи Е. Словацького канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора постійно тримала її на контролі. 4 жовтня 1840 р. Д. Бібіков вкотре звернув-

ся до Волинської палати цивільного суду з нагадуванням про неї. Генерал-губернатор визнавав Словацького власником «состоящей в городе по Бердычевской улице около кляштора сестер милосердия земли» (Там само. Арк. 396.). Однак, Житомирська міська дума продовжувала демонстративно не визнавати цього, ігноруючи рішення найвищих судових інституцій, а винною представляла цивільну палату Волинського суду.

Здавалося, що завдяки втручання різних державних інституцій справа нарешті наближається до свого логічного завершення – Е. Словацький узаконить одну і поверне іншу частину своєї земельної власності. 24 лютого 1841 р. до Волинської казенної палати «на ее заключение» надійшла справа «об отдаче помещику Эразму Словацкому состоящей в городе Житомире земли» (Там само. Арк. 416.), передана Волинською палатою цивільного суду. Проте казенна палата відмовилася приймати надіслані їй документи, пояснюючи свої дії у наступний спосіб: «Означенное дело состоит неполным в том, что неимеется описи и скрыпы с заверением в оном сколько находится листов и в дополнительном производстве такового четыре польских документа не переведены» (Там само. Арк. 416.).

Враховуючи всі обставини справи Волинська казенна палата «определила: как по вышеозначенным недостаткам настоящего дела Казенная Палата не может учинить по оному своего заключения и дать дальнейшего Законного сказа, а потому исключив оное дело по сей палате из числа нерешенных, обратит в оную палату для учинения по оному дополнения и отсылки такового по принадлежности» (Там само. Арк. 416.). Таке її рішення повертало справу на стадію нових розглядів. Разом із тим Волинська палата цивільного суду, не чекаючи рішення казенної палати, звітувала про вирішення справи і направлення її на «заключение в Казенную палату» (Там само. Арк. 419-419 зв.).

Розпочалася чергова фаза рутинної судової роботи із залучення відповідних документів, які містять обмаль нової інформації до біографії Е. Словацького. Цікавою є згадка про план Житоми-

ра від 1781 р., який зберігався у міському магістраті та прохання виготовити з нього копію для палати цивільного суду (Там само. Арк. 431 зв.). Дещо дивним і нехарактерним є документ, адресований Волинській палаті цивільного суду від канцелярії генерал-губернатора і підписаний власноруч останнім 9 червня 1842 р. у С.-Петербурзі. Д.Бібіков цікавився чи зроблені переклади чотирьох польсько-мовних документів та чи «отправлено ли уже дело это на рассмотрение в Казенную Палату» (Там само. Арк. 437).

Проте, не зважаючи на усю пророблену судами роботу і винесення відповідних рішень на користь Е.Словацького, втручання генерал-губернатора та Сенату, позивачу не вдалося повернути частину своєї земельної власності. Тому він «возобновил иск» про який дізнаємося з довідки Волинського губернського правління від 7 вересня 1842 р. (Там само. Арк. 440.).

Після 1840-х рр. судове діловодство за матеріалами справи велося набагато гірше, ніж у попередній період. Документи цього часу погано впорядковані, відчутні значні інформативні лакуни через їх відсутність та неналежне оформлення. Із наявних матеріалів витікає, що земельні тяжби з містом Житомиром, навіть після смерті Е. Словацького, продовжили його спадкоємці. Згадки про це містяться у повідомленні, що надійшло до Волинської палати цивільного суду від канцелярії військового губернатора Житомира та Волинського цивільного губернатора влітку 1844 р. (Там само. Арк. 456.). Станом на 1846 р. ця справа була далекою від вирішення, але судові рішення все частіше почали виноситися на користь м. Житомира.

Справа Еразма Словацького, що зберігається в Державному архіві Житомирської області, охоплюючи період 1814-1845 рр., красномовно засвідчує політико-правові реалії, які мали місце в житті та судовій системі Правобережної України того часу. Коріння ряду правових колізій, які уможливило паралельне функціонування правових норм різних держав, сягають часів поділів Польщі та включення Правобережжя до складу Російської імперії.

Земельний конфлікт, що виник між поміщиком Е. Словацьким та житомирським міським товариством, інтереси якого представ-

ляв і захищав житомирський міський магістрат, а згодом міська дума, спочатку розглядався Волинським Головним судом, потім Волинською палатою цивільного суду. Обидві судові інституції винесли рішення на користь дядька Ю. Словацького. Міщани і міська влада, не бажаючи визнавати і виконувати ці судові ухвали, почали довготривалі судові тяжби, використовуючи усі доступні їм методи. Головними інструментами у цій боротьбі стали: не виконання, під різними приводами, судових рішень та їх оскарження через подачу зустрічних позовів і скарг до всіх державних інституцій. Вони направлялися: цивільному і військовому губернаторам Житомира, Київському військовому, Подільському і Волинському генерал-губернатору і навіть до Правлячого Сенату.

Е. Словацький також подавав «прошення» і скарги на дії та бездіяльність місцевої поліції, магістрату, а згодом думи, які обмежували його права на володіння і користування землею, набутою у законний спосіб. Він оскаржував навіть ухвали Сенату, які, на його думку, були неправомірними, оскільки при їх винесенні найвища державна судова інституція користувалася недостовірною інформацією, надісланою з Житомира. Для отримання прийняттого для себе рішення Е. Словацький подавав «прошення» навіть на ім'я російського царя Миколи I. Врешті-решт він добився рішення Сенату на свою користь, щоправда «матеріалізувати» його позивачу так і не вдалося.

Поляки, які усупереч їх волі після поділів Речі Посполитої потрапили до складу імперії Романових, мали не великий вибір. Більшість з них під тиском політичних реалій принесла присягу на вірність російському царю, але думка про власну державу не покидала їх, про що свідчать антиросійські повстання. Частина поляків вимушено бачила у російських царях захисників своїх, якщо не політичних, то, принаймні, майнових інтересів. Саме тому, очевидно, дядько Ю. Словацького подав «прошення» на ім'я Миколи I та присвятив вірша його батьку Олександру I. Проте питання політичної лояльності (вимушеної чи добровільної) Е. Словацького до Російської імперії залишається відкритим. Для його з'ясування потрібні додаткові архівні пошуки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Житомирської області. Ф. 17 (Волинська палата цивільного суду). Оп. 2. Спр. 1. 465 арк.
2. Державний архів Житомирської області: Путівник. Т. 1. Житомир: вид-во «Волинь», 2014. 120 с.
3. История Правительствующего Сената за 200 лет, 1711-1911. – Т. 1-5. СПб, 1911.
4. Шандра В.С. Адміністративні установи Правобережної України кінця XVIII - початку XX ст. в російському законодавстві. Джерелознавчий аналітичний огляд. Київ, 1998.

REFERENCES

1. State archive of Zhytomyr region. F. 17 (Volyn Chamber of the Civil Court). Op. 2. Ref. 1. 465 sheets.
2. State archive of Zhytomyr region: Guide. Vol. 1. [Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti: Putivnyk. T. 1] Zhytomyr: «Volyn» publishing house, 2014. 120 p.
3. History of the Ruling Senate for 200 years, 1711-1911. [Istoriya Pravitelstvuyushchego Senata za 200 let, 1711-1911.] - T. 1-5. St. Petersburg, 1911.
4. Shandra V.S. Administrative institutions of the Right Bank of Ukraine at the end of the 18th - beginning of the 20th century. in Russian legislation. Analytical review of sources. [Administratyvni ustanovy Pravoberezhnoi Ukrainy kintsia KhVIII - pochatku KhKh st. v rosiiskomu zakonodavstvi. Dzhereloznavchyi analitychnyi ohliad] Kyiv, 1998.